

Језик данас

НОВА СЕРИЈА

ГЛАСИЛО МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА КУЛТУРУ УСМЕНЕ И ПИСАНЕ РЕЧИ

САДРЖАЈ

Норма

Ненад Ивановић

„Почнимо ћречицаваћи језик!“
(лексикографски ћрилоћ Ј. Ј. Змаја
лисићу „Јавор“ из 1863. године) 1

Стефан Степановић

О акцентајском ћићу жёлїм – желїмо и
желїмо 11

Предлози

Владан Јовановић

Велико слово у релићијским ћексићовима
(узус и однос ћрема књижевнојезичкој
ћравоићсној норми) 15

Преиспитивања

Душка Кликовац

О зарезу иза односних реченица са ко, што
(и коменћар о ћермину за означавање
ћиоћ инћерћункцијскоћ знака) 26

Осветљавања

Слободан Новокмет

Да ли лежећи ћолицајаћ сићава или само
лежи? 32

Александра Јовановић

Хеј, тетка! и Тетко једна теткаста! (вокаћић
од морфологије до ћраћмаћиће) 36

Драги Ивић

Речник руско-срћских лажних ћарова
(лажни ћријаћелћи ћреводилица –
мећујезички хомоними) 40

Поводом...

Данијела Радоњић

Поводом двадесетћић ћиома Речника САНУ . 43

Мали савети 46

Одлуке Одбора за сићандардизацију срћскоћ
језика 49

Писци о језику 52

УРЕДНИЦИ
Академик ИВАН КЛАЈН (1997–2005)
Др РАДА СТИЈОВИЋ (2014–)

УРЕДНИШТВО
Др РАДА СТИЈОВИЋ (главни и одговорни уредник)
Др РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ
Др РАДОЈИЦА ЈОВИЋЕВИЋ
Др ДУШКА КЛИКОВАЦ
Др ВЕСНА ЛОМПАР
Др МАТО ПИЖУРИЦА
Мр ОЛГА САБО
МИЛОРАД ТЕЛЕБАК
Академик МИЛОСАВ ТЕШИЋ

Језик данас

Адреса Уредништва: 21000 Нови Сад, ул. Матице српске бр. 1
Телефон: 021/420-199, лок. 265
Издавач: Матица српска
Цена: 200,00 динара

Технички секретар
Катјарина Сунајко

Коректор
Тајјана Пивнички Дринић

Технички уредник
Вукица Туцаков

Корице

Оскар Шћефан

Компјутерски слог
Владимир Вайић, ГРАФИТ, Петроварадин

Штампа
САЈНОС, Нови Сад

Језик данас на интернету:
[www.maticasrpska.org.rs/jezik danas](http://www.maticasrpska.org.rs/jezik-danas)
e-mail: ksunajko@maticasrpska.org.rs

Рукописи се не враћају

Министарство културе и информисања Републике Србије
финансијски је помогло штампање овог гласила Матице српске

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад
808

ЈЕЗИК данас : гласило Матице српске за културу усмене и писане речи / главни и одговорни уредник Рада Стијовић. – 1997, бр. 1-2005, бр. 21/22 ; Н. с. Год. 1 (10), бр. 1/2 (2014)– . – Нови Сад : Матица српска, 1997–. – 24 cm

Тромесечно.

ISSN 0354-9720 = Језик данас
COBISS.SR-ID 126253063

НОРМА

Ненад Ивановић

„ПОЧНИМО ПРЕЧИШЋАВАТИ ЈЕЗИК!“ (ЛЕКСИКОГРАФСКИ ПРИЛОГ Ј. Ј. ЗМАЈА ЛИСТУ „ЈАВОР“ ИЗ 1863. ГОДИНЕ)

Речник страних речи под насловом „Почнимо пречишћавати / пречишћати језик“ излазио је у осам наставака у листу „Јавор“, од 10. јануара до 20. марта 1863. године.¹ Аутор речника није потписан. Његову леву страну чине речи страног порекла, лексичке позајмљенице² присутне у српском говорном језику друге половине XIX века (нпр. *аусфароваџи*, *лауне*, *мел-џиџајз* и др.), док су на десној страни понуђени њихови домаћи, српски еквиваленти. Еквиваленти страних речи у речнику су најчешће дати у виду синонима или синонимних низова који истовремено служе и као објашњење значења страних речи, нпр.: „ВАЛ се српски чисто каже *вео* или *којрена*, може се казати и *йревес* и *йокривало*“.

Историјат настанка речника

У својој монографији о Змају, хроничар његовог живота и рада В. Стајић први износи тврдњу да је аутор речника под насловом „Почнимо пречишћавати језик“ у „Јавору“ – Ј. Ј. Змај.³ Према В. Стајићу, Змај је дошао на идеју

¹ „Почнимо пречишћавати језик“, у: *Јавор*, год. II, лист издаје и уређује Јован Јовановић. Предговор речнику у бр. 1/1863; речник у бр. 2–8/1863 (у бр. 8 наслов је „Почнимо пречишћати језик“). Лист „за забаву, науку и књижевност“ „Јавор“, основан 1862. године, представља једно од најзначајнијих српских културних гласила свога доба.

² У раду као синонимне користимо појмове *сйрана реч*, *реч сйраноџ йорекла* и *лексичка йозајмљеница*.

³ „Слутећи шта за песника значи језик ... није чудо што је [Змај], током педесет годишњег филологисања, постао један од мајстора нашег језика ... Као уредник Јавора, 1862 и 1863, он стаје на чело покрету новосадских Српкиња за пречишћавање и говорног и књижевног језика, и тражи речи којима се могу заменити туђице“ (Стајић 1933: 139). Претпостављамо

да изради овај речник на иницијативу „покрета новосадских Српкиња“.⁴ О сарадњи Ј. Ј. Змаја са овим покретом на пољу српске језичке културе сазнајемо из предговора самом речнику, штампаном у првом броју листа „Јавор“ за 1863. Године 1862. новосадске Српкиње су покренуле иницијативу за заштиту српског језика од непотребних страних речи: обратиле су се Змају, који их је подржао у тој намери. Судећи према наводима из предговора, речник у листу „Јавор“ је непосредан резултат ове сарадње.⁵ Иницијатива покрета Српкиња, по нашем уверењу, била је мотивисана идејама које је филолог Јован Бошковић мање од деценије пре тога изнео у чланку „О непотребним туђим речима у српском говору“ (лист „Седмица“, 1856).⁶ С друге стране, потреба за заштитом језика од „туђих речи“ једним таквим речником морала је бити блиска и самом Змају. Године 1861, заједно са С. Брановачким, Ј. Ђорђевићем и С. Малетићем, Змај је издао текст под насловом „Позив на оснивање Српског народног позоришта у Новом Саду“. Посвећен скупљању средстава за изградњу народног позоришта, „Позив“ одражава Змајеве филолошке ставове у области очувања српског језика и културе, који се слажу са мотивима са којима је започео састављање речника.⁷ У предговору свог речника из 1863. Змај прави директну алузију на овај „Позив“.⁸

да Змај није потписао речник јер по тадашњој издавачкој конвенцији (присутној нпр. и у листу „Даница“) уредник листа није потписивао своје текстове.

⁴ Покрет под пуним називом Одбор госпођа новосадских основан је 1862. године. Бавио се хуманитарним радом, па тако налазимо податак да су 1862. године чланице Одбора уредиле „српску беседу“ (добротворни концерт са декламавањем поезије) у сврху „купљења прилога за Црногорце и Херцеговце. Доходак је намењен на ту исту целу.“ (Даница 1862: 380). Године 1880. Одбор је прерастао у Добротворну задругу Српкиња у Новом Саду или Добротворну задругу Српкиња Новосаткиња (Ђоковић–Грујић 2012).

⁵ „Наше Српкиње почињу чишћење језика засада само избацивајући стране речи; истина, да иза тога много заостаје, али је и то веома нужно. (...) Кад смо Српкињама нашим обећали, да ћемо им у тој њиховој намери, колико узожемо у помоћ притећи, тако смо увидели, да и пре свега опоменути ваља, да уз тај пут којим су пошле, много странпутица има, којима лако залутати могу“ („Јавор“ 1/1863, 13, подвукао: Н. И.).

⁶ Чланак Ј. Бошковића представља један од првих озбиљнијих научних описа позајмљених речи у српској лингвистици. У ауторовим ставовима, почев од наслова чланка, преовлађује изразито пуристички тон. „Непријатно осећање обузима човека, проматрајући толике непотребне стране речи – пише Ј. Бошковић. – Или би зар коме мило било, да српски говор у опште буде овако чист и красан, као што је на пр. ова реченица: *Шћацирала сам по конџу*, па била дигнута *фиронџа* а отворен *йенџер*, па ме ухватио *џуџ*, те сам добила *ревматизам*?“ (Бошковић 1856: 48).

⁷ „Позив“ је штампан у додатку „Данице“ Ђ. Поповића за 1861. годину. У њему се износе ставови о говорном језику који се мора бранити од страних лексичких утицаја: „Народ наш измешан живи са многим туђим народима, у свакидашњем дотицају с њима увуку се мало по мало туђе речи, туђи изражаји, и замуте чистину језика (...) Отуда је последица, да се језик наш на границама нашега народа скоро свуда губи, а с језиком (...) губи се и народ“ („Позив“ 1861: 1).

⁸ Када говори о потреби за умерености у послу чишћења језика, против строгог пуризма („Туђе речи сад уједаред све избацили не можемо“), Змај додаје и следеће: „Зато боље

Лексички састав Змајевог речника

Речник под насловом „Почнимо пречишћа(ва)ти језик“ садржи, по нашем бројању, 292 речи. У највећој мери су то именице, а у нешто мањој мери глаголи и придеви. У речнику се наводи и неколико идиоматских позајмљеница: *комифо!* (баш ваља!),⁹ *мајнерсел!* (вере ми! душе ми!), *вир бар* (дар мар) и др.

У речнику је заступљена лексика из различитих области свакодневног живота.¹⁰ Ова лексика може се разврстати према следећим тематским групама: 1) храна, пиће, зачини: *џринцајџ* (зелен, зеље), *квирцнаџл* (каранфилић), *џукерџокерај* (посластице), *суџа* (чорба, јува), *кнедле*, *нокле* (ваљушци), *мелџијајз* (тесто), *бермеџ* (пелунија), *вириџла* (девеница), *суџ* (слатко питије), *фруџиџук* (доручак), *џрезле* (мрвице), *кајмак* (скоруп), *џире* (папула); 2) прибор за спремање хране и за ручавање, етикеција за столом: *кафемаџина* (самовар), *еслефла* (кашика, жлица), *фердмесер* (ножић), *асџал* (стол), *комлов* (мељ), *чаџа* (пе(х)ар), *салвеџ* (убрус), *џеџиџ* (служите се, изволите); 3) кућни предмети и намештај: *фиџиџ* (стењак), *ексер* (клин), *џиџилерај* (играчка), *џеџкир* (убрус), *фуруна* (пећ), *џајџан* (врпца), *фиранџа* (завеса), *џијано*, *форџеџијано* (клавир, гласовир), *рам* (оквир); 4) грађевине специфичне намене и њихови делови: *дам* (долма, насап), *дамџфбад* (париште), *кросхауз* (свибик), *џлофџимер* (вајат), *биџуз* (крчма), *џуџија* (мост), *џенџер* (прозор), *оџак* (димњак), *басамаџи* (ступње); 5) називи занимања и заната: *биџроџер* (писмоноша), *бухбиндер* (коричар), *џракслер* (стругар); 6) називи обољења, медицинских стања, лекова: *ауслџлоџ* (оспа), *џлезиран* (рањен), *џихџ* (костобоља), *џелџоватиџ* (прицепити, навртати, каламити), *медиџина* (лек), *марод* (болешљив), *џројфне* (капљице); 7) називи делова тела: *сџомак* (желудац), *џиџериџа бела* (плућа), *џиџериџа црна* (јетра), *џол* (палац). У речнику је нарочито заступљена лексика којом се означавају 8) предмети за обување, одевање, украшавање и уопште они који су везани за моду: *мода*, *џакџире* (лаће), *неџлиџе* (недоруво), *амбрел* (кишобран, сунцобран), *џирџл* (појас), *џелџверк* (крзно), *џуџ* (накит, урес), *џимерауџ* (кадиво), *локне* (витице), *џиџиџла* (петица), *џнола* (пређица), *маџлија* (шепут), *џиџримфле* (чарапе), *џиџрумџфџанда* (подвеза), *марама* (рубца), *минџуџе* (обоце); затим 9) лексика

нека позориште наше макар који новчић више добије, него да се стране речи, са неправилно скованим или рђаво употребљеним замене“ („Јавор“ 1/1863: 13).

⁹ У овом раду курзивом дајемо речи које Змај у речнику региструје као стране, а у заградама речи/изразе које у речнику нуди као њихове домаће еквиваленте.

¹⁰ У предговору речнику, сам Змај га је одредио као речник лексике „обичног живота“: „Речи ћемо узимати прво из најобичнијег живота, обзирући се на кућевне намештаје, женске радње и т. д. (...) Идућим бројем почећемо тај мали речник, нити по азбучном реду, ни по другом каквом саставу (системи) већ како нам дође, – та тако се речи и употребљују.“ („Јавор“ 1/1863: 14).

за именовање људских особина: *еџојисѿа* (себичан), *бисид* (заједало), *сон-делинѿ* (настранац), *фершвендер* (распикућа), *фрајндлих* (љубазан, пријатан), *цершѿирајѿи* (расејан), *мириш* (дурљив, зловољан); 10) родбинских односа: *онкл*, *ѿанѿе*, *кузин*, *неве*, *ѿаѿа*, *мама* (отац, баба, бабајка, ћале, мати, мајка, ујак, стриц, братучед, тетка, стрина, сестрић, братић, шуре, пашеног, браца, сеја, селе). У мањој мери се у Змајевом речнику срећу речи из сфере 11) економије и финансија: *ѿорѿија* (порез), *кредииѿ* (вересија), *ренѿира се* (наплати се), затим називи за 12) боје и њихове нијансе: *лила* (љубичасто), *џрау* (сиво), *лихиѿ* (отворено), *роза* (румено); као и 13) називи за мисаоне и духовне процесе: *ѿиѿудираѿи* (мислити, бринути се, премишљати), *џенус* (уживати), *ѿаѿоватиѿи* (ценити, процењивати), *ѿруѿираѿи* (пркосити). Преглед изложених група упућује на закључак да Змајев речник верно одсликава живот српског грађанског друштва у другој половини XX века.

Сравњивањем корпуса Змајевог речника са обрадом ових речи у описним речницима, као и у етимолошком речнику, долазимо до следећих налаза.

По пореклу, речи у овом речнику потичу из: немачког језика (200: *ѿиѿуѿер* (кицош), *уѿѿуѿи* ((х)уља)), затим из турског (39: *ѿирак* (свећњак), *сокак* (улица)), француског (19: *еѿѿике* (пристојност), *џала* (свечан, стојаћ)), латинског (10: *фундаменѿи* (темељ), *ѿорѿија* (порез)), италијанског (9: *амбрел* (кишобран, сунцобран), *ѿијано* (клавир)), мађарског (3: *комлов* (мељ), *асѿал* (сто), *ѿеѿѿик* (изволите)) и из грчког језика (2: *сѿѿомак* (желудац), *ѿаѿѿос* (под)).

У речнику налазимо и 6 речи које, судећи по РСАНУ, улазе у српски језик посредством више језика-изворника. У таквим случајевима, РСАНУ бележи два језика-изворника из којих је реч највероватније преузета у српски. То су следеће речи: именица *мода* (од фр. *mode* и нем. *Mode*); именица *бронза* (од фр. *bronze* и нем. *Bronze*); двоименичка сложеница *кафемашина* (њен први елемент потиче од фр. *safe* и итал. *caffè*; а други део од фр. *machine* и лат. *machina*); придев *лила* (од итал. *lilla* и фр. *lilas*); именица *каѿриѿ* (од фр. *sarçise* и итал. *sarçiscio*). Посебан случај у Змајевом речнику представља хибридна позајмљеница *маѿлија* (у значењу „машна“), која је настала додавањем турског суфикса -лија на нем. основу *Masche*.

У Змајевом речнику затичемо и три речи које, по Етимолошком речнику П. Скока, имају свесловенско, старословенско или прасловенско порекло: *чаѿа*, *ѿвекла* и *(х)аљина*. Потребу за њиховом заменом „изворним“ речима Змај образлаже на различите начине. По њему, реч *чаѿа* се може употребљавати у говору, али не треба заборавити и старију реч *ѿе(х)ар*; реч *ѿвекла* „ни најмање српски не звечи“¹¹ и може се заменити речју *блиѿѿа*; а реч *(х)аљина* може се заменити речима *одећа*, *одело*, *руво* и *одора* (за скупоценије хаљине).

¹¹ Реч *ѿвекла* у Великом речнику *сѿраних речи и израза* И. Клајна и М. Шипке (2010) изводи се од мађарске речи *sekla*. Змајева мотивација за овај коментар вероватно потиче од истог закључка, да је у питању страна реч.

Од 292 речи у Змајевом речнику, 229 је забележено и обрађено у савременим описним речницима српског језика, РСАНУ и РМС. С друге стране, висок број страних речи које су забележене код Змаја, чак 63, остао је нерегистрован у савременим описним речницима. У питању су германизми који у савременој речничкој терминологији носе назив *варваризама*, речи дословно преузетих из страног језика: *аусфароваџи* (извести се), *дам* (долма, насап), *клосхауз* (свибик), *фајкиџ*, *фајкиџично* (влага, влажно), *џиџамбух* (споменица), *џлофцимер* (вајат), *мерџаум* (истина) и др.

На основу свега што је изнето о лексичком саставу Змајевог речника закључујемо следеће. Највећи број речи у речнику, 289 од 292, чини лексику страног порекла. Ово говори о Змајевој способности (коју је испољио и касније, као скупљач околиналне лексике)¹² да у спонтаној комуникацији доследно издвоји један тип речи као лексикографску грађу.

У свом речнику, Змај је бележио речи пореклом из више језика: немачког, турског, француског, латинског, италијанског, мађарског и грчког, као и позајмљенице мешовитог порекла. На основу односа заступљености ових речи у речнику, можемо закључити да су се припадници грађанске класе Змајевог доба у свакодневној комуникацији првенствено служили речима немачког и турског порекла. Речи мађарског порекла, иако очекиване у оваквом речнику, нису уношене у већој мери, вероватно због отпора мађаризацији грађанске интелигенције Змајевог доба. С друге стране, корпус речи пореклом из немачког које нису обрађене у савременим речницима представља важан извор за проучавање германизама у српском језику.

Змајев лексикографски поступак у речнику

У свом речнику Змај не развија исти однос према свим страним речима. У том смислу, с обзиром на однос „реч страног порекла : понуђени домаћи еквивалент“ могу се издвојити различити методолошки поступци у обради страних речи.

Први поступак подразумева то да се као замена страном речи понуди један домаћи еквивалент, без објашњења или са објашњењем које стоји у функцији ове замене:

ОЦАК, *димњак*.

МАКАЗЕ, *ножице*.

МУМАКАЗЕ, *усекало*.

КАЛОЧНЕ, врло је добро неко рекао: *каљаче*.

---

¹² У периоду између 1898. и 1902. године Змај је доставио Лексикографском одсеку СКА велику и добро дефинисану збирку од 8.225 околиналних и покрајинских речи из разних крајева српског говорног подручја.

ДУГМЕ, народ говори *йуце*.
ШТУМАДЛА, можемо казати *собарица*.
ЋУПРИЈА, ту имамо чисто србску реч *моси*.

Други поступак подразумева то да се као замена страниј речи понуди више домаћих еквивалената, који у дефиницији имају статус њених синонима (ређе хипонима):

АМБРЕЛ, ајде нек буде *кишобран*, а мали *сунцобран*; јер знам да нећете примити *щйиий* од сунца или од *кише*.
ТУНГБЛАУ, *моро* или *морасио*, *уџасио* *йлаво*.
ФАШЕ, то говоре и они који ни појма немају о францеском језику, – а можемо казати, *завадили смо се*, *сиоречкали смо се*, *нисмо у љубави*, *йуђимо се*.
ИБЕРАШОВАТИ, *изненадиши*, ал кад кога изненадимо да се обрадује онда се каже *оџрациши*.
ОНКЈ, ТАНТЕ, КУЗИН, НЕВЕ, ПАПА, МАМА, и та чуда оћеју дегде по господским кућама да се одомаће, – а ту баш сиромашни нисмо у речима које сродство означају, ту имамо: *оџац*, *баба*, *бабајка*, *ћале*, *маџи*, *мајка* (које се све лепо и тепати да), *ујак*, *сириц*, *брайучед*, *йеџка*, *сирина*, *сесирић*, *брайић*, *щуре*, *йашеноџ*, *браца*, *сеја*, *селе* и још много, много други красни србски речи.

Трећи поступак подразумева то да Змај експлицитно признаје да се реч коју обрађује не може заменити домаћим еквивалентом и сугерише њено (делимично или потпуно) задржавање у језику:

БОКТЕР, истина да долази од немачке речи, ал је тако изопачена и у народу примљена, да би је могли задржати.
ТАРАБА, ако је нећемо сасвим избацити, ал можемо чешће употребљавати нашу реч *оџрада*.
МОДА, треба да задржимо мода, како би се увек сетили да је то нешто страно.
КРИНОЛИН, – био сам у друштву де су неки тели и кринолин да посрбе, – не шалите се!

Различити поступци у обради речи страног порекла говоре о сложености Змајевих нормативних ставова према лексици овог типа у српском језику. Запажа се да Змај ове речи у речнику имплицитно класификује према критеријумима њихове употребљивости и заменљивости домаћим еквивалентима. Разлика између првог и другог поступка у обради говори о томе да је Змај свестан тога да позајмљенице често могу бити семантички шире или уже од речи домаћег порекла, те да се у говору често не могу заменити једним еквивалентом. Уз ово, трећи поступак у обради потврђује то да је Змај свестан да постоје стране речи које не треба гонити из српског језика, било због тога што су се одомаћиле (*бокџер*, *йараба*), било због тога што означавају појмове за које не постоји домаћа реч (*мода*, *кринолин*).

Све изложено говори о томе да Змај у свом речнику не иступа као строги пуриста, већ пре као нормативиста који сугерише решења у замени страних речи равнајући се према свом језичком осећању.

Уместо закључка: о значају Змајевог речника
за савремену лексикографију

Преглед лексике у Змајевом речнику по тематским групама и по пореклу, као и класификација лексикографских поступака у њеној обради, мотивишу нас на то да, у закључку овог рада, кажемо нешто више о могућем значају овог речника за различите области савремене лексикографије.

Змајев речник може представљати користан материјал за историјску лексикографију, већ и по томе што представља поуздан извор за дијахрона изучавања лексичких позајмљеница у српском језику грађанске класе у XIX веку. По грађи коју износи, он чини вредну историјску допуну речнику *Посрбице од Орфелина до Вука В. Михајловића*, па би међусобан однос ова два речника требало даље разматрати у засебном истраживању. Уз ово, код Змаја се могу наћи бројне речи немачког порекла које нису забележене у другим изворима. Поред речи већ побројаних у раду, у овој групи се нарочито

издвајају стари називи за занимања: *џерѿнер* (баштован), *сајлѿенѿер* (пеливан), *садлер* (седлар), *салер* (ужар), *хаузирер* (покућар), *хаузнехѿи* (слуга).

Консултовање Змајевог речника могло би бити од користи и савременим дескриптивним лексикографима. Навешћемо један пример из речничке праксе. Сазнање да се нека реч налази у овом речнику коригује наша сазнања о доњој граници њене употребе, померајући ту границу некад и за више од пола века уназад. Тако нпр. код Змаја налазимо придев *марод* (од фр. *maud*) у значењу „болешљив“. У РСАНУ је овај придев потврђен са два примера из средине XX века (код Б. Ћопића и у новинском чланку из листа „Политика“ из 1950). Навешћемо још две речи које се јављају у Змајевом речнику, а у РСАНУ су посведочене примерима из XX века: *неџлиже* (од фр. *neglige*): у РСАНУ, реч је потврђена прво код писаца М. Беговића и С. Колара; и *визиѿа* (од фр. *visite*): у РСАНУ, реч је потврђена прво код писца Б. Нушића. Сазнање да се ове (и многе друге) речи страног порекла користе почев од XIX века мотивише нас да проширимо потрагу за њима и по другим изворима из истог периода.

Конечно, ишчитавање Змајевог речника у контексту савремених питања о страним речима у српском језику могло би бити корисно и за област нормативне лексикографије. Поред тога што доноси нова сазнања о процесу лексичког позајмљивања у XIX веку, Змајев речник је значајан и због тога што показује колико је, у историјском смислу, непредвидива реализација решења која су у њему понуђена. У време када је овај речник настајао, многе речи које бележи налазиле су се на почетку процеса усвајања у српском (раз)говорном језику. Данас смо, с друге стране, у прилици да посматрамо резултате тог процеса, како оне успешне, тако и оне неуспешне. Сматрамо да би у овом смислу било интересантно истражити због чега су једна решења која је Змај понудио данас усвојена, а друга нису. Због чега је у савременом језику нпр. општеприхваћена сугестија да се уместо речи *елефанѿи* (која се налази још у Вуковом *Рјечнику*) каже *слон* (које у *Рјечнику* нема)? Због чега је прихваћено да се за реч *есѿаѿи* каже *роба*, за *фуруна* – *ѿећ*, за *конѿ* – *ходник*, а за *ѿлајваз* – *оловка*? С друге стране, због чега није прихваћено да се за реч *вириѿла* каже *девениѿа*, за реч *ѿѿиѿкла* – *ѿеѿиѿѿа*, за *ѿеѿлаѿи* – *ѿѿиѿѿѿи*, а за *еласѿиѿно* – *ѿруѿо*? Истраживање ових питања у историјском контексту значајно би, по нашем мишљењу, унапредило научна сазнања о лексичком позајмљивању у савременом српском језику.

И з в о р и :

ЗМАЈ 1863 (S.N.): Јован Јовановић Змај, „Почнимо пречишћавати / пречишћати језик“, Јавор, Нови Сад: Издаје Ј. Јовановић Змај, год. II, бр. 1, 13–14, 2, 30–31; 3, 43–44; 4, 63–64; 5, 78; 6, 94–95; 7, 106–107; 8, 127–128.

РМС: *Речник срѣскохрвайскоѣ књижевноѣ језика*. Књ. I–II, Београд: Матица српска – Матица хрватска; књ. III–VI, Београд: Матица српска, 1967–1976.
 РСАНУ: *Речник срѣскохрвайскоѣ књижевноѣ и народноѣ језика*. Књ. I–XX. Београд: САНУ, 1959–2017.
 Скок 1971–1974: Петар Скок, *Етимолоџијски рјечник хрвайскоѣ или срѣскоѣ језика I–IV*, Загреб: ЈАЗУ.

Л и т е р а т у р а :

ОЛП 1996: *О лексичким ѿзајмљеницама*. Ур. Ј. Планкош. Суботица – Београд: Градска библиотека Суботица, Институт за српски језик САНУ.
 Бошковић 1856 [1888]: Јован Бошковић, „О непотребним туђим речима у српском говору“, *Скупљени сѣиси*, св. 1, Београд: Штампарија Краљевине Србије, 5–61.
 Даница 1862: *Даница*, ур. Ђорђе Поповић, Нови Сад.
 Ђоковић–Грулић 2012: „Библиографија часописа *Женски свеѣ: лист добродѣторних задруга Срѣкиња*, I део: (1886–1890)“, *Женски свеѣ*, Београд, <http://www.knjizenstvo.rs/print.php?text=56>
 Михајловић 1982–1984: Велимир Михајловић, *Посрбице од Орфелина до Вука (ѿрилоѣ ѿроучавању наших ѿуризама XVIII и XIX века)*, том I–II, Нови Сад: Матица српска.
 Оташевић 2018: Ђорђе Оташевић, „Речници страних речи“, у: *Срѣска лексикоѣграфија од Вука до данас*, ур. М. Тешић, Р. Драгићевић и Н. Ивановић, Београд: САНУ – Савез славистичких друштава Србије, 277–290.
 Позив 1861: Стефан Брановачки, Јован Ђорђевић, Др. Свет. Малетић, Јован Јовановић, *Позив на оснивање Срѣскоѣ народноѣ ѿозоришћа у Новоме Саду*, Нови Сад: Брзотиск епископске књигопечатње. (s. p.)
 Стајић 1933: Васа Стајић, *Јован Јовановић Змај*, Нови Сад – Скопље: Издање књи-жаре „Славија“.

Ненад Ивановић
 Институт за српски језик САНУ
 penad.ivanovic@isj.sanu.ac.rs

ЈАВОР.

Издаје и уређује ЈОВАН ЈОВАНОВИЋ.

Јавору је цена: 4 фр. на годину, 2 фр. на по, а 1 фр. на четврт године. Излази трипут на месец: увек пред 10-им, 20-им, и последњим даном.

Овај лист радо ћемо дати у замену за све србске и славенске листове, и друге белетристичне; на деоје скупе и доплатићемо.

Год. II.

У Новоме Саду, 10. јануара 1863.

Бр. 1.

78

Почнимо пречишћавати језик!

ХОТВОЛЕ, не знамо јели нам тај изражај на србски, строго у францеском смислу нуждан, ал најближе је рећи го спештина, или баш ако ко оће отменици, отмени свет.

ФАЈКТ, ФАЈКТИЧНО, то по варошима увек чујемо кад год ваља србски казати влага, влажно.

ЕТИКЕ (etiquette) у србском грађанском животу понајвише је може заменити србска реч пристојност, пристоји се.

ДАМФБАД, мислим да је најбоље рећи париште.

ПЛАЈВАЗ, зашто не би казали оловка.

ФЕДЕРМЕСЕР, ножић.

КИБЛА или ФРОНТИШНИЦ, у народу се свугде говори за бат.

КАФЕМАШИНА, ту можемо узети руску реч, јер је сасвим и према нашем језику: самовар.

ПЕЛЦОВАТИ, приценити, навртати, каламити; ПЕЛЦЕР, ПФОР-ПФРАЈС, калем, наврт.

ФАХ, у орману, каже се око, иначе је струка.

ТРОГЕР, у общте каже се ноша, отуда се после по потреби саставља водоноша, гласоноша, писмоноша и т. д.

ЦИРКЛ, шестар.

ИБЕРАШОВАТИ, изненадити, ал кад кога изненадимо да се обрадује онда се каже огрешити.

КРЕДИТ, најбоље је вересија.

ФИРМА, по потреби сковано је назва.

ПОЛИТИРАТИ, глацати; ПОЛИТИРАНО, глацано; ПОЛИТУРА, глац.

ФИТИЉ, чистије је србски казано стењак.

ЕЛЕФАНТ, слон.

САЈТЕНЦЕР, пеливан.

БРОНЦА, туч.

ГАС, многи пишу плин.

ТРАУЕР, за мртвима, у жалости сам, или као што се у Црној Гори вели у короти сам.